

**ЛІНГВІСТИЧНІ ТА ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ЗАСВОЄННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ІНОЗЕМНИМИ СЛУХАЧАМИ**

У статті проаналізовано лінгвістичні та психологічні особливості засвоєння української мови іноземними слухачами підготовчого відділення. Зосереджено увагу на тлумаченні терміна “комунікація”. Порушено проблему урахування рідної мови під час вивчення лексики іноземними слухачами підготовчого відділення. Доведено, що використання мови-посередника іноземними слухачами підготовчого факультету припустимо лише на перших етапах вивчення української мови. Обґрунтовано доцільність використання текстоцентричного підходу у вивченні української мови як іноземної слухачами підготовчого відділення. У статті текст як лінгвістичне явище характеризується зв'язністю, цілісністю, інтенційністю, інформативністю, ситуативністю, членованістю, інтегративністю, модальністю тощо. Наголошено у роботі на важливій ролі текстоцентричного підходу в орієнтації навчального процесу на розвиток мовленнєвих навичок іноземних слухачів підготовчого відділення. Проаналізовано, що в основі текстоцентричного підходу як мовленнєвого виразу – єдність мовної, мовленнєвої та правописної компетенцій. Обґрунтовано доцільність використання текстів на уроках української мови як іноземної для формування комунікативної компетентності слухачів підготовчого відділення. У статті також висвітлюються теоретичні та методичні проблеми навчання української мови іноземних слухачів підготовчих факультетів на основі особистісно орієнтованих, компетентнісних та комунікативних парадигм. Окреслено ситуацію з підготовки до зовнішнього незалежного оцінювання іноземних слухачів підготовчих відділень. З'ясовано, що підготовка іноземних слухачів до зовнішнього незалежного оцінювання (ЗНО) також сприяє розвитку їх комунікативної компетентності.

Акцентовано увагу на сприйнятті та засвоєнні іноземними громадянами граматики і лексики української мови.

Ключові слова: зовнішнє незалежне оцінювання (ЗНО), когнітивно-комунікативний підхід, комунікація, текстоцентричний підхід, українська мова як іноземна.

Сучасний етап розвитку системи освіти в Україні характеризується пошуком нових форм, методів і засобів навчання, виховання й управління і впровадженням освітніх інновацій у систему викладання української мови як іноземної. На сьогодні активізувалися дослідження проблем, пов'язаних з урахуванням когнітивно-комунікативного підходу у вивченні мови. Численні дослідження сучасних лінгводидактів (М.І. Пентиліук, О.М. Горошкіна, А.В. Нікітіна тощо) підтверджують, що саме комунікація інтенсифікує навчальний процес, збагачує його зміст, збільшує мотивацію у вивченні мови. Однак у методиці навчання української мови як іноземної, галузі новій і малодослідженій, і до цього часу ще ведуться активні наукові пошуки щодо мовленнєвої підготовки іноземних слухачів підготовчого відділення та сформованості в них комунікативної компетентності.

Проблема вдосконалення форм і методів викладання української мови як іноземної, їх постійного оновлення останнім часом не виходить із розряду актуальних для вищої освіти.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. На сьогодні немає єдиного погляду серед викладачів-україністів щодо використання рідної мови на заняттях слухачів підготовчих відділень, оскільки одні викладачі вважають доречним переклад з урахуванням рідної мови, а інші – навпаки не рекомендують використання будь-якого перекладу. Суперечливим питанням на даний момент є також підготовка іноземних громадян до ЗНО. Нововведення сприяють впровадженню

додаткових методів та прийомів навчання української мови для іноземців під час підготовки до ЗНО.

У зв'язку з цим, **метою статті** є розкриття лінгвістичних і психологічних особливостей засвоєння української мови іноземними слухачами підготовчих відділень.

У контексті навчання української мови як іноземної переважна більшість науковців використовують когнітивно-комунікативний підхід (А. Алексеєнко, Л. Біденко, І. Бім, М. Бучкова, Т. Дементьєва, Т. Денищич, І. Кушнір, О. Леонтьєва, О. Павленко, Л. Паламар, О. Палка, О. Попова, О. Рудницька, О. Смолкіна, О. Федорова, Г. Швець та ін.).

Головною метою сучасної мовної освіти – формування мовної особистості, людини самодостатньо комунікативно компетентної, здатної і готової до спілкування в будь-якій життєвій ситуації та в різних сферах суспільного життя. Ця особистість має оволодіти мовленнєвою культурою, комунікативною компетентністю та гуманістичним світоглядом. Як зазначає М.І. Пентилюк, комунікативна методика спрямована на удосконалення змісту навчання насамперед у мовленнєвому аспекті, на дотримання системи роботи з розвитку мовлення учнів, формування низки компетенцій, що забезпечують головну мету стандартизованої освіти – комунікативну компетенцію [4, с. 71].

Відповідно до вимог сучасної вищої освіти побудова індивідуальної освітньої траєкторії виступає обов'язковою умовою організації навчального процесу. Прикметно, що під час занять викладач української мови як іноземної повинен: розробити систему когнітивно-розвивальних вправ та використовувати методику когнітивно-комунікативного підходу для послідовного та цілеспрямованого формування вмій та навичок сприймати, аналізувати, відтворювати, створювати, редагувати власні висловлення іноземних слухачів підготовчого відділення; сформувати комунікативну компетентність іноземних слухачів підготовчого відділення

шляхом використання усних й письмових текстів на основі когнітивно-комунікативного підходу.

М.І. Пентилюк відзначає, що комунікація, або спілкування, людей відбувається у процесі мовленнєвої діяльності, і забезпечує формування комунікативної компетенції [4, с. 46].

Досвід роботи з іноземними слухачами показує, що вони вступають в комунікацію тільки після подолання лінгвістичних та психологічних труднощів. Найбільш вагомими психологічними проблемами для іноземних студентів є труднощі, пов'язані із входженням в життя в новому кліматі, незвичних побутових умовах, з необхідністю пристосування до нових норм і традицій поведінки і взаємодії з оточуючими; часті прояви етнокультурних стереотипів й упереджень, зокрема у вигляді побутового націоналізму і расизму в регіонах навчання; різноманітні і складні, часто важко прогнозовані ситуації соціокультурного, навчального та побутового плану, які породжують соціальні та психологічні труднощі і призводять до неможливості реалізації особистісно актуальних мотивів, емоційних, пізнавальних, поведінкових проблем і часом до фрустрації; дезадаптивні реакції, що призводять до погіршення самопочуття, підвищення тривожності, вираженої відчуженості від колективу навчальної групи, внутрішньо особистісних і міжособистісних конфліктів і, як наслідок, зниження успішності, втрати інтересу і сенсу навчально-професійної діяльності [7, с. 202–203].

Адаптація іноземних студентів до українських реалій – складний процес, яким можна керувати і прискорювати його. Означений процес містить багато аспектів. Найскладнішими з них, на думку Т. Довгодько, є пристосування до: нових кліматичних умов і часу; нового соціокультурного середовища; нової освітньої системи; до нової мови спілкування; інтернаціонального характеру груп [1, с. 116].

Звідси випливає, що іноземний громадянин починає пристосовуватися до нашої країни, до нашої мови після того, як може на

достатньому рівні розуміти та розмовляти українською мовою. Для кращого засвоєння мови більшість університетів України проводять заняття з використанням ІКТ. Інтерактивна дошка з підключенням до мережі Інтернет, мультимедійні презентації, сайти та безліч різноманітних вправ дозволяють із зацікавленням вивчати українську мову як іноземну.

Прикметно, що урахування рідної мови іноземних слухачів на початковому етапі вивчення української мови допомагає інокомунікантам швидше засвоїти нові лексичні одиниці. Варто зазначити, що на просунутому етапі чужомовці мають все менше звертатися до мови-посередника.

Викладач-україніст має запропонувати інокомунікантам для ознайомлення з новою лексикою ілюстрації або навчити їх тлумачити слова, які на попередніх заняттях вони вже вивчили. Уміння іноземних громадян тлумачити значення лексичних одиниць іноземною мовою свідчать про їх достатній рівень володіння українською мовою як іноземною.

Іноземці повинні намагатися розмовляти якомога більше українською мовою не тільки на заняттях, але й у повсякденному житті, оскільки відомо, що лише одномовна комунікативна практика в іноземній мові є основним шляхом подолання впливу рідної мови.

Викладач української мови як іноземної на початковому етапі має заздалегідь підготувати навчальний матеріал, у якому повинна бути чітко відібрана лексика та подати словник з перекладом на рідну мову студентів нових лексичних одиниць.

Варто зазначити, що введення в мовну свідомість інокомунікантів синонімічних рядів, антонімічних пар, сталих словосполучень, система яких дає змогу дібрати потрібні слова, є основою збагачення їх словника.

На початковому етапі обсяг вивчення лексичного матеріалу надзвичайно великий і викладач сам добирає необхідну лексику іноземним слухачам. Однак ситуація змінюється, коли іноземці досягають

просунутого етапу, оскільки викладач пропонує кожному інокомуніканту самостійно створювати свій словниковий запас. Як правило, це відбувається за допомогою однослівного перекладу на рідну мову студента.

Викладач-україніст на перших заняттях має пояснити іноземцям те, що вони не повинні заучувати почуті речення або фрази, а навпаки самостійно створювати власні семи. Формування в іноземних слухачів комунікативно-мовленнєвих умінь відбувається на базі текстів соціокультурного характеру. Рівень систематизації знань перевіряється вмінням чужомовців вільно спілкуватися українською мовою. Правильна вимова є важливою умовою чіткого запам'ятовування, засвоєння лексичного та граматичного матеріалу, а також розвитку навичок читання та письма.

Для формування в іноземних громадян комунікативно-мовних умінь і збагачення лексичного запасу слів використовуються також тексти соціокультурного характеру, які спрямовані на закріплення граматичних форм, розвиток мовних навичок і збільшення обсягу активної лексики. Лексичний матеріал має бути відібраний у цих текстах з урахуванням комунікативних потреб студентів-іноземців на даному рівні.

На думку Т.М. Кудіної, «для оцінки рівня лексичної компетенції іноземних слухачів підготовчих відділень визначено: наявність в активному словнику слухача не менше 2500 лексичних елементів (однослівних форм, стійких мовних зворотів, усталених виразів) із чотирьох сфер вживання лексики – освітньої, побутової, ділової і суспільної; розуміння лексичного значення зазначених вище лексем (в тому числі антонімів, синонімів, омонімів); наявність в активному словнику слухача мінімальної кількості, що визначена чинною програмою, службових слів (прийменників, сполучників, часток); правильне вживання слів; вміння розширювати словниковий запас на основі мовної здогадки» [3, с. 14].

Перехід із мовлення рідною мовою до іноземного мовлення є складним процесом, оскільки в цих мовах може бути багато спільного, але натомість може зустрічатись багато розбіжностей. Завдання викладача – вчасно робити корекцію та аналіз взаємозв'язків рідної та іноземної мови студента.

В Україну на навчання приїжджають іноземні громадяни з різних країн, з різною культурою та мовою. Як правило, на перших етапах всіх іноземців поєднує англійська мова, оскільки вона вивчається у кожній країні і тому не дивно, що саме вона і є мовою-посередником під час вивчення української мови як іноземної.

З огляду на викладене вище та спираючись на багатолітній досвід роботи зі слухачами підготовчого відділення, ми вважаємо, що використання мови-посередника іноземцями припустимо лише на перших етапах вивчення української мови, оскільки в подальшому основним їх завданням під час комунікації має бути не переклад слів, а розуміння, сприймання та безпосереднє спілкування.

Ми дійшли висновку, що сприймання тексту відбувається у кілька етапів. По-перше, спочатку іноземець вивчає семантику кожного слова; по-друге, визначає граматичні категорії частин мови; по-третє, розуміє текст у цілому; по-четверте, вільно вступає в комунікацію.

Як відомо, текстоцентричний підхід передбачає осмислення тексту як мовленнєвого виразу. У його основі – єдність мовної, мовленнєвої та правописної компетенцій.

На думку М.І. Пентилюк, для вчителя текст – це засіб формування ціннісних орієнтацій, комунікативної, лінгвістичної, культурологічної (українознавчої) компетенцій учнів, для школярів текст – джерело інформації, об'єкт розуміння й вивчення [4, с. 77].

Провідними принципами добору й моделювання текстів в іноземній аудиторії є: доступність, доцільність, актуальність, комунікативна репрезентативність, сприяння міжкультурному діалогу.

Науковці (Т. Симоненко, І. Гудзик, А. Хуторський, Р. Мільруд і І. Черних) характеризують компетентність як особистісну характеристику студента, здатність, засновану на набутих ним знаннях, його життєвому та навчальному досвіді, цінностях і схильностях. Компетенція – більш вузьке поняття, що характеризує синтез знань, умінь та здатностей, що дозволяють студентів успішно здійснювати певну діяльність, роль, функцію [9, с. 35].

Черних І. пропонує трактувати мовленнєву компетентність як інтегральну якість людини, що виявляється в здатності та готовності до користування мовними засобами, закономірностями їх функціонування для побудови та розуміння мовленнєвих висловлювань [9, с. 38].

За словами М. Пентиліук, тестоцентричний підхід дозволяє реалізувати усі завдання навчання у їх комплексі, а саме: формування умінь і навичок точно, доречно, виразно висловлювати свої думки, дотримуючись правил побудови висловлювань, переконувати слухачів у правильності своїх міркувань; удосконалення умінь обговорювати різні моделі висловлювань, визначати їх позитивні сторони та недоліки; розвиток культури ведення дискусій, полеміки, диспутів, дотримуючись правил спілкування та культури мовлення; формування мовленнєвої компетенції у єдності усного та писемного мовлення. Таким чином, лінгвістичний аналіз тексту забезпечує комунікативний та функціонально-стилістичний підходи до навчання мови: аналізуючи, учні засвоюють його комунікативні ознаки (роль у спілкуванні), стилістичну приналежність і функції мовних одиниць [5, с. 30].

Усі дослідники єдині в тому, що тексти, які використовуються в іншомовній аудиторії, можна класифікувати за різними критеріями: за джерелом, за функціонально-стильовими особливостями, за тематикою, за обсягом, за граматичною доцільністю, за комунікативною доцільністю, за інформаційною насиченістю, за функціональними типами, за ціннісними характеристиками, за навчальним завданням тощо.

Наголосимо також, що О. Попова за інформаційною насиченістю (інформаційним інтересом) визначає тексти: комунікативно-інформаційні та ціннісно орієнтовані інформаційні. За навчальним завданням вона виділяє такі функціональні типи текстів: тексти-еталони (для аналізу, наслідування), тексти-кліше (етикетні форми), тексти-прототипи, тексти-схеми, алгоритми, інструкції, тексти для перекладу, тексти, що потребують видозміни, тексти для редагування, деформовані тексти (спеціально спотворенні), тексти-каркаси (потребують доповнення, розширення), неповні, незавершені тексти, тексти-трампліни [6, с. 114].

Текст як лінгвістичне явище характеризується зв'язністю, цілісністю, інтенційністю, інформативністю, ситуативністю, членованістю, інтегративністю, модальністю тощо. Дослідники Ф. Бацевич, О. Семенюк, А. Зеленько наголошують, що однією з найважливіших категорій тексту є зв'язність. О. Семенюк трактує зв'язність як категорію, що характеризує особливості з'єднання всередині тексту його елементів [8, с. 124]. А цілісність він розглядає як смисловий зв'язок між частинами тексту, необхідний для виявлення теми (гіпертеми, мікротем) тексту, який здійснює підготовку адресата до наступної інформації і «зміцнення» текстової пам'яті шляхом повертання до попереднього через повтор [8, с. 125].

У єдності зі зв'язністю перебувають категорії цілісності та членованості тексту. Як зазначає А. Зеленько, будь-який текст має формальний (архітектонічний) та змістовий (композиційний) рівні членування [2, с. 305]. Змістове членування не тотожне логічному, хоча може наближатися до нього. Членованість опосередковує зв'язність і полегшує сприймання інформації адресатом.

Загальновідомо, що в 2019 р. громадяни України обрали нового президента. Нова влада вирішила активно проводити реформи та вводити нові законопроекти в усіх галузях. Так, в освітній галузі було створено комісію з проведення ЗНО для іноземних громадян у ВНЗ.

На сьогодні кожен університет після опанування навчального плану видає сертифікат іноземному слухачу про закінчення підготовчого відділення, у результаті нового розпорядження іноземні громадяни мають скласти іспит з мови (української або російської чи англійської) і отримати міжнародний сертифікат рівня B2 відразу після закінчення підготовчого відділення. Іншими словами, без сертифікату B2 жоден іноземець не зможе вступити на 1 курс у ВНЗ.

У зв'язку з цим, кожен іноземний слухач підготовчого відділення потребує ще більшої уваги з боку викладачів-словесників під час вивчення нерідної мови. Іншими словами, усі іноземні студенти не тільки мають вивчити мову, а й морально та психологічно повинні бути готовим до складання іспиту з нерідної мови.

Отримання сертифікату рівня B1 непростий процес. Іноземець за 9-10 місяців має навчитися не тільки розмовляти, але й писати твори-роздуми. Лексичний запас слів має бути значно більшим, ніж був раніше, оскільки тексти на ЗНО не будуть повною мірою адаптовані до читання. На допомогу іноземним слухачам можуть стати у нагоді онлайн-курси з вивчення української мови як іноземної. Перевагами можна вважати постійне прослуховування навчального матеріалу, що вдосконалює навички аудіювання.

Творчі завдання також розвивають критичне мислення іноземців. Демонстрація презентацій покращує та полегшує рівень засвоєння матеріалу. Для опису малюнку радимо використовувати мовні кліше, які іноземні слухачі протягом навчального року вивчають на підготовчому факультеті.

У зв'язку з тим, що іноземцям потрібно під час занять приділяти багато часу для вивчення української мови, вони будуть змушені більшою мірою самостійно опановувати мову спеціальності, оскільки основною метою під час навчання на підготовчому факультеті буде підготовка до ЗНО.

Висновки та пропозиції. Проведене дослідження дає можливість сформулювати основні висновки.

1. Необхідність упровадження когнітивно-комунікативного підходу в систему підготовки іноземних студентів обґрунтовується у численних працях науковців. Лінгвістичні та психологічні особливості засвоєння української мови іноземними слухачами розкривають мовну картину світу.

2. На сьогодні проблема урахування рідної мови під час вивчення лексики іноземних слухачів підготовчих відділень стоїть у центрі дискусій методистів. До цього часу викладачі-словесники так і не дійшли згоди щодо вдосконалення форм і способів урахування рідної мови іноземців під час вивчення української мови. На початковому етапі вивчення української мови інокомунікантів на заняттях переважають наочність та однослівний переклад, що свідчить про доцільність використання принципу урахування рідної мови під час вивчення лексики чужомовців. Суттєво цей процес змінюється на просунутому етапі, де рівень володіння іноземців українською мовою перевіряється їх вмінням тлумачити значення лексичних одиниць іноземною мовою, що підтверджує думку про зайве на цьому етапі використання опори на рідну мову.

3. Текстоцентричний підхід полягає у спрямованості навчально-виховного процесу на розвиток мовленнєвих умінь та навичок на текстовій основі.

4. Підготовка інокомунікантів до ЗНО посідає важливе місце в навчальній текстотечі з української мови як іноземної, оскільки сприяє розвитку комунікативної компетентності.

Перспективи подальших досліджень проблеми полягають передусім у практичній площині – створення нових навчальних матеріалів для чужомовців, орієнтованих на підготовку іноземних студентів до ЗНО.

Література

1. Довгодько Т. Адаптація іноземних студентів до освітнього середовища України. *Педагогіка і психологія професійної освіти*. 2013. № 2. С. 114–120.
2. Зеленько А.С. Загальне мовознавство: навч. посіб 2-ге вид., стер. Київ: Знання, 2011. 380 с.
3. Кудіна Т.М. Формування лексичної компетентності української мови і іноземних слухачів підготовчих відділень: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.02 / Нац. пед. університет імені М.П. Драгоманова. Київ, 2013. 23 с.
4. Пентиліук М.І. Актуальні проблеми сучасної лінгводидактики: збірник статей. Київ: Ленвіт, 2011. 256 с.
5. Пентиліук М.І. Аналіз тексту на уроках мови. *Дивослово*. 1999. № 3. С. 30–32.
6. Попова О.А. Комунікативне спрямування в навчанні української як другої та іноземної мови. *Горизонти освіти. Психологія. Педагогіка*. 2013. № 1. С. 112–115.
7. Сегеда О.О. Особливості адаптації іноземних студентів до освітнього середовища України. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. 2014. Вип. 48. С. 199–208.
8. Семенюк О.А. Основи теорії мовної комунікації: навч. посіб. / О.А. Семенюк, В.Ю. Паращук. Київ: ВЦ «Академія», 2010. 240 с.
9. Черних І. Висвітлення поняття «мовленнєва компетентність» у сучасній лінгводидактиці. *Вісник Луганського національного університету ім. Т. Шевченка: Педагогічні науки*. 2010. № 22. Ч. 2. С. 33–39.

Kosenko I.G.

*LINGUISTIC AND PSYCHOLOGICAL FEATURES OF
IMPLEMENTATION OF UKRAINIAN LANGUAGE BY FOREIGN STUDENTS
OF THE PREPARATORY DEPARTMENT*

The article analyzes linguistic and psychological features of mastering Ukrainian language by foreign students of the preparatory department. The focus is on interpreting the term “communication”. The problem of taking into account the native language during the study of vocabulary of foreign students of the preparatory department has been raised. The expediency of using the text-centric approach in studying the Ukrainian language as a foreign language by the students of the preparatory department is substantiated. In the article the text as a linguistic phenomenon is characterized by connectedness, integrity, intentionality, informativeness, situationality, membership, integrativeness, modality. The text-centric approach is to focus the educational process on the development of speech skills. At the base of the text-centric approach as a speech expression is the unity of linguistic, speech and spelling competences. The expediency of using texts on lessons of Ukrainian as a foreign language to form the communicative competence of foreign listeners is substantiated. The article also covers theoretical and methodological problems of teaching Ukrainian language to foreign students at preparatory faculties on the basis of personally oriented, competent and communicative paradigms. The situation of preparation for external independent evaluation (EIA) of foreign students of the preparatory department is outlined. Preparing students at the preparatory department for external independent assessment is an important part of the Ukrainian language textbook as a foreign language, because contributes to the development of communicative competence. Emphasis is placed on the perception and acquisition of foreign students of the preparatory department grammar and vocabulary by the Ukrainian language.

Key words: external independent evaluation (EIA), cognitive-communicative approach, communication, text-centric approach, Ukrainian as a foreign language.